

Отримано: 30 листопада 2017 р.

Прорецензовано: 10 грудня 2017 р.

Прийнято до друку: 22 січня 2018 р.

e-mail: andrew.sukhykh.1992@gmail.com

DOI: 10.25264/2409-6806-2018-27-117-125

Сухих А. Початок ескалації протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині / А. Сухих // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – Острог, 2018. – Вип. 27 : На пошану Володимира Трофимовича. – С. 117–125.

УДК [94:355.425.4](477) «1942/1943»

Андрій Сухих

ПОЧАТОК ЕСКАЛАЦІЇ ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ РАДЯНСЬКИМИ ПАРТИЗАНАМИ Й УКРАЇНСЬКИМ ПОВСТАНСЬКО-ПІДПІЛЬНИМ РУХОМ НА ВОЛИНІ¹

У статті на основі широкого кола джерел розглядається початок ескалації протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині. Проаналізовано взаємини між УПА Т. Бульби-Боровця (УПА Б-Б) та загonom спецпризначення НКВС СРСР «Переможці», а також червоними партизанами у другій половині 1942 – на початку 1943 рр. Висвітлено події, які призвели до розірвання нейтралітету між УПА Б-Б і загонами Д. Медведєва й І. Шитова.

Ключові слова: УПА Б-Б, Т. Бульба-Боровець, загін спецпризначення НКВС СРСР «Переможці», Сумське партизанське з'єднання, 12-й батальйон І. Шитова, нейтралітет, бульбівці, радянські партизани, чекісти.

Андрей Сухих

НАЧАЛО ЭСКАЛАЦИИ ПРОТИВОСТОЯНИЯ МЕЖДУ СОВЕТСКИМИ ПАРТИЗАНАМИ И УКРАИНСКИМ ПОВСТАНЧЕСКО-ПОДПОЛЬНЫМ ДВИЖЕНИЕМ НА ВОЛЫНИ

В статье на основе широкого круга источников рассмотрено начало эскалации противостояния между советскими партизанами и украинским повстанческо-подпольным движением на Волыни. Проанализированы взаимоотношения между УПА Т. Бульбы-Боровца (УПА Б-Б) и отрядом спецназначения НКВД СССР «Победители», а также красными партизанами во второй половине 1942 – в начале 1943 гг. Освещаются события, которые привели к разрыву нейтралитета между УПА Б-Б и отрядами Д. Медведева и И. Шитова.

Ключевые слова: УПА Б-Б, Т. Бульба-Боровец, отряд спецназначения НКВД СССР «Победители», нейтралитет, бульбовцы, советские партизаны, чекисты.

Andrii Sukhykh

BEGINNING ESCALATION OF CONFRONTATION BETWEEN SOVIET PARTISANS AND UKRAINIAN REBEL-UNDERGROUND MOVEMENT IN VOLYN' DURING GERMAN OCCUPATION

In the article base on wide circle of historical source is examined the question of beginning escalation of confrontation between soviet partisans and Ukrainian rebel-underground movement in Volyn'. The interrelation between T. Bul'ba-Borovets's UPA (UPA B-B) and detachment HKVD USSR "Winners", red partisans in the second half 1942 – in the beginning of 1943 years had analyzed. For the first time had revealed that UPA B-B conclude neutrality with 12-th battalion of Zhytomyr partisan unit. The first counter-insurgency operation of soviet partisans in Volyn' during German occupation is explained. In the article is shown reasons of dissolution neutrality between UPA B-B and D. Medvedev's, I. Shytov's detachments.

Key words: UPA B-B, T. Bul'ba-Borovets', detachment special purpose HKVD USSR "Winners", Sumy partisan unit, I. Shytov's 12-th battalion, neutrality, rebels of UPA B-B, soviet partisans, security officers (chekists).

Дослідження протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині не втратило актуальності, оскільки воно дозволяє прослідкувати чимало ас-

¹ Стаття написана завдяки гранту Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці.

пектів партизанської війни, що у зв'язку з сучасною військово-політичною ситуацією на Донбасі набуває нового значення.

Збройний конфлікт між більшовицькими партизанами й українськими націоналістами та їх збройними відділами привертав увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних істориків, серед яких варто відзначити І. Бігуна, О. Гогуну, А. Кентія, В. Ковальчука, В. Лозицького, Г. Мотику, І. Патриляка, В. Сергійчука, В. Трофимовича та інших. Однак, недостатньо дослідженим залишається початковий етап ескалації зазначеного вище протистояння.

Автор поставив за мету простежити наростання протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом у період німецько-радянської війни.

Оскільки у радянській військовій думці передвоєнного часу переважала теорія про ведення бойових дій на «чужій території», партизанська війна в Україні не передбачалася, а тому бази для її розвитку не були закладені. У результаті провалу організації партизанського руху на початковому етапі німецько-радянської війни, а також переважання націоналістичних настроїв у Західній Україні організованого руху Опору на Волині тривалий час не існувало. Лише у червні 1942 р. був десантований перший підрозділ, який тримав зв'язок із Великою землею – опергрупа Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР «Переможці» на чолі з полковником держбезпеки Дмитром Медведєвим. У середині серпня того року остання поповнилася новими парашутистами. Перед чекістами було поставлене завдання здійснювати глибоку розвідку, диверсії та терористичні акти проти окупаційної адміністрації [11, с. 38].

Того ж місяця з бригади Головного розвідувального управління Генерального штабу Червоної армії (далі – ГРУ ГШ ЧА) полковника Григорія Лінькова («Баті»), що діяла у важкодоступній місцевості півдня Білорусії, до Червоного бору Камінь-Каширського району прибув диверсійний загін молодшого політрука Насекіна, а у сусідній Маневицький район невеликий загін старшого лейтенанта Картухіна [27, арк. 38 – 39]. На початку листопада 1942 р. Г. Ліньков наказав полковнику Антону Бринському («Дядя Петя») вирушити на територію України для командування загонами Сазонова, Насекіна та Картухіна [18, арк. 6]. Примітно, що Г. Ліньков, скеровуючи «Дядю Петю», попередив: «Зверни увагу на українських націоналістів. Вони можуть швидко з тобою розправитися, тому що там народ ще нічого не знає про партизанів» [19, с. 180]. Проте А. Бринський у той час ще не зустрів спротиву націоналістів. Наприкінці грудня того ж року він після проведення зібрання командирів і заступників місцевих партизанських груп, загонів, які підпорядковувалися бригаді Г. Лінькова, об'єднав під своїм керівництвом партизанський рух волинського Полісся [25, с. 137].

Варто згадати, що у вересні 1942 р. на х. Загалє, що 12 – 15 км. південніше с. Борове Рокитнівського району, десантувалася диверсійно-розвідувальна група (ДРГ) ГРУ ГШ ЧА капітана Дюгерби Уздьонова («Гриша») у складі 6 осіб, яка мала у своєму розпорядженні дві радіостанції [7, с. 4]. Тут розвідники облаштували партизанську базу, на якій приймали також інші ДРГ [17]. Очевидно, що під час одного з таких поповнень відбулася перестрілка з бандерівцями, що зафіксувала німецька служба безпеки на початку листопада 1942 р. у болотистій місцевості неподалік Рокитного. У повідомленні зазначалося, що значна група радянських парашутистів приземлилася на загін бандерівців, з якими вони вступили у бій. Німецькі окупанти припускали: «У ході бою багато парашутистів мало би бути вбито, інших поранено. Банда Бандери мала б захопити здобич, а саме: значну кількість сучасної радянської зброї» [12, с. 597].

Таким чином, НКВС СРСР та ГРУ ГШ ЧА випередили ОУН (б) у розгортанні партизанського руху на Волині. Оскільки режим у Райхскомісаріаті «Україна» відзначався особливою жорстокістю та нелюдськими умовами життя, розвідувально-диверсійні групи та загоони могли розраховувати на підтримку місцевого населення, створення розгалуженої розвідувальної мережі, а також збільшення особового складу за рахунок осіб, які бажали помститися гітлерівцям. Тим більше, що Провід ОУН (б) у той час ще тримався теорії про недоцільність і шкідливість партизанської боротьби, яка у зв'язку з репресивною політикою окупантів, вивезенням трудових ресурсів не розумілася багатьма волинянами [24, с. 14 – 15].

У другій половині 1942 р. найсерйознішим супротивником для радянських диверсійно-розвідувальних підрозділів у лісових просторах Рівненщини були невеликі повстанські відділи та боївки Тараса Бульби-Боровця. Останній відзначав у спогадах, що ніби ще у червні 1942 р. Головна Команда УПА (Б-Б) отримала пропозицію «генерального штабу СРСР» розпочати переговори. Для організації подальшого контакту та технічної підготовки зустрічі був уповноважений невеликий відділ

бунчужного Григорія Коломійця («Кармелюк»), що діяв в Рокитнівському районі [16, с. 216 – 217].

Згідно з опублікованим витягом зі звіту опергрупи «Переможці», 16 вересня 1942 р. НКВС СРСР надіслав радіограмою вказівку оперативній групі Д. Медведєва розпочати переговори з «Бульбою». Перший їх етап відбувся в ніч з 17 на 18 вересня на лісовому хуторі в районі сс. Більчаки – Глушків Людвипільського району. Чекістів представляв заступник Д. Медведєва з агентурно-оперативної роботи полковник Олександр Лукін («Шура»), який прибув з 15 автоматниками. Своєю чергою, Т. Боровець з'явився разом із кількома особами з комскладу, а також добре озброєною охороною чисельністю 150 бійців. Під час переговорів отаман заявив про його готовність до активних дій проти німців. У відповідь чекісти обіцяли бульбівцям амністію від радянського уряду. Згідно з вказівками з Москви, медведівці повинні були спрямувати відносини з поліським отаманом на те, щоб використати його військову силу для здійснення терористичного акту проти гауляйтера України Еріха Коха [6, с. 16 ; 23, с. 149 – 153].

Наступна зустріч між чекістами та бульбівцями відбулася 28 жовтня 1942 р. в околицях х. Журби Людвипільського району. Після завершення переговорів був складений протокол засідання, в якому зазначалося про початок спільної боротьби проти гітлерівців, що повинна завершитися повним їх знищенням. Крім того, поліський отаман просив чекістів виділити «район дії та дати завдання», а також військово-технічну та матеріальну допомогу для організації своїх збройних відділів. Він також погодився розпочати розвідувальну роботу з метою ліквідувати Е. Коха. Сторони домовилися про спільні паролі, щоб уникнути непотрібних сутичок [23, с. 156 – 157]. Як випливає з мемуарів Д. Медведєва, чекісти дійшли згоди з бульбівцями про спільну боротьбу проти окупантів [14, с. 81, 83]. Тоді як Т. Бульба-Боровець у спогадах зазначив, що він у листі до О. Лукіна не підтримав пропозицію почати антинімецький виступ, доки не буде відкритий другий фронт на Заході, а в Європі не розгорнеться антигітлерівська боротьба, інакше ця акція може принести лише «внищення цілої нації» [10, с. 113 ; 16, с. 220].

Наступна зустріч між сторонами мала відбуватися у 20-х числах листопада, проте О. Лукін раптово вилетів до Москви [23, с. 159]. Сам Т. Боровець пізніше писав: у грудні 1942 р. переговори припинились, оскільки обом сторонам стало зрозуміло, що домовитися їм не вдасться. Він пояснював: «Большевики не зможуть втягнути УПА під свою команду, а УПА не стане на перешкоді в здійсненні диверсійних плянів Москви проти німців. Зупинилося все на нейтралітеті. Умовлено паролі» [16, с. 221].

Варто відзначити, що 12 – й батальйон Житомирського партизанського з'єднання (далі – ЖПЗ), який 25 грудня 1942 р. передислокувався в район с. Червона Воля (Воняче) Городницького району, був поінформований про те, що між бульбівцями та опергрупою Д. Медведєва, яка вже переросла в загін, відбуваються переговори. Зокрема, командир 12 – го батальйону Іван Шитов коротко згадував про це у донесенні до Олександра Сабурова від 28 грудня того року [35, арк. 87 зв.].

Цікаво, що на початку дії нейтралітету між бульбівцями та радянськими партизанами вже відбулися перші сутички. Згідно з повідомленням командира ЖПЗ О. Сабурова до УШПР від 3 грудня 1942 р., перші нападвали на партизанські групи, яких роззброювали та били [10, с. 119]. Попри це, нейтралітет між УПА Б-Б та загonom Д. Медведєва зберігався, оскільки ці бійки відбувалися з партизанами О. Сабурова й завершувалися без жертв. До того ж, останні не здійснювали відплатних акцій.

Потрібно погодитися з дослідниками, які вважають, що встановлення нейтралітету між військовими підрозділами «Тараса Бульби» та загonom НКВС СРСР «Переможці» мало негативний вплив на розвиток українського повстанського руху. Недалекоглядний нейтралітет, укладений Т. Боровцем, дозволив чекістам практично безперешкодно продовжувати розбудовувати підпільну та розвідувально-агентурну мережу на Рівненщині, що, безумовно, створило сприятливу ситуацію для розвитку підконтрольного більшовикам партизанського руху і в результаті пришвидшило повернення радянської влади на Волинь. Поліський отаман, не бажаючи вступати в конфлікт із добре підготовленим і озброєним противником, лише тимчасово утримав свої підрозділи від боротьби з більшовицькими партизанами, які для цього зуміли підготуватися. Наприклад, 30 квітня 1948 р. у бесіді з завідувачем військово-партизанського сектора Комісії з історії Вітчизняної війни Академії наук УРСР Всеволодом Клоковим Д. Медведєв зазначив: «Приблизно півроку ми тримали з ними [бульбівцями. – С.А.] нейтралітет, і за цей час розв'язали собі руки по селам, так як націоналісти, згідно домовленості з нами, не чіпали місцеве населення, яке спілкувалося з партизанами. І таким чином ми завоювали собі базу серед населення, а націоналісти втратили у населення всякий авто-

ритет. Нас дуже любило населення. Для того, щоб населення могло відрізнити медведівців від інших партизанів, ми ввели особливу форму: наші бійці на руках носили білі широкі пов'язки з червоними зірками, (маршальські зірки, так їх називали) і завжди перед ними все відкривалось» [42, арк. 6 – 7].

Особливої уваги заслуговує думка військового кореспондента газети «Правда» Леоніда Коробова про те, до чого врешті-решт мали призвести домовленості між Т. Бульбою-Боровцем і спецзагоном «Переможці»²: «З БУЛЬБОЮ підтримує знайомство наша людина – тов. МЕДВЕДЄВ [...]. Він знає всі явки БУЛЬБИ, знає всі місця, де він буває. БУЛЬБА навіть подарував йому свої фотографії з підписами. У них дружні відносини, але це до пори до часу, поки МЕДВЕДЄВ не накрисе його. МЕДВЕДЄВ давно вносив пропозицію – взяти БУЛЬБУ, але Москва відхилила його пропозицію. Очевидно враховується, що українські націоналісти зараз проти німців, ненавидять їх і тим самим можуть зробити нам якусь-то допомогу» [43, арк. 17].

Варто погодитися з думкою відомого дослідника радянського партизанського руху в Україні Олександра Гогуня, що перед загонами НКВС-НКДБ СРСР і ГРУ ГШ ЧА стояли переважно розвідувальні завдання, тому їх командири, щоб не ускладнювати собі роботу, вступали в переговори з представниками ОУН та Т. Бульби-Боровця [22, с. 369 – 370]. У цьому, на наш погляд, була основна мотивація, чому спецзагін Д. Медведєва уклав нейтралітет з УПА Б-Б. Разом із тим, чекісти хотіли використати бульбівців у своїх розвідувально-терористичних цілях.

Домовленість про нейтралітет існувала також між бульбівцями та 12 батальйоном І. Шитова з ЖПЗ. У вересні 1943 р. під час бесіди з науковим співробітником Комісії з історії Вітчизняної війни АН УРСР про це відзначав Іван Скубка – колишній комісар 12-го батальйону та групи об'єднаних партизанських загонів під командуванням І. Шитова³. З його слів, бульбівців спонукали вступити в переговори такі обставини: «На всю Карпилівку [Рокитнівського району] повинні були йти німці. У всій Карпилівці бульбівців було 200 чоловік, із них чоловік 60 були озброєні гвинтівками». Тому у лютому 1943 р. уповноважений УПА Б-Б, бунчужний «Кармелюк» домовився про зустріч із партизанами І. Шитова. Остання відбулася у дружній обстановці в с. Гаївка Рокитнівського району, де, за словами І. Скубка, відбулася така розмова: «Вони [бульбівці – С.А.] говорять: „Німці йдуть, давайте разом бити“. Я говорю: „Ми не проти, ви українці та ми українці, ви хочете вигнати німців і ми хочемо їх вигнати, а шкуру ведмеда потім будемо ділити“». Таким чином була укладена домовленість про нейтралітет і початок спільної боротьби з німецькими окупантами. Сторони також прийшли до згоди про встановлення спільних паролів⁴ і розміщення застави з 12 партизанів у с. Карпилівка, яку очолив політрук взводу кінної розвідки Петро Миронов [44, арк. 14 зв.]. Радянські партизани одразу надали допомогу бульбівцям у боротьбі з німцями: «На наступну ніч ми надіслали групу, яка підірвала всі мости на вузькоколіїці, де повинні були їхати німці. Таким чином, населення одразу бачило від нас практичну допомогу».

Більше переваг від договору про нейтралітет отримали партизани І. Шитова, які використали його для проведення глибокої розвідки в УПА Б-Б. «Ми використали цей момент, провели детальну розвідку всіх сил цих бульбівців аж до того, що і списки повністю взяли», – відзначав І. Скубка. Досить швидко рівень довіри між шитовцями та бульбівцями зріс, про що згадував останній: «Таким чином, вони наших людей не чіпали, ходили вільно по залізничній дорозі Західної України, спускали там ешелони. Зустрічалися з ними, по чарці випивали, дорогу поведуть, покажуть. [...] Так ми мирно жили до 25 лютого [1943 р.]» [44, арк. 14 зв.].

Як впливає з документів, нейтралітет між шитовцями та військовими підрозділами «Тараса Бульби» порушив партизанський загін ім. Михайлова, який 17 лютого 1943 р. увійшов у підпорядкування об'єднанню партизанських загонів під командуванням І. Шитова [40, арк. 1]. Згідно з наказом останнього від 23 лютого, партизанський загін ім. Михайлова під командуванням Антона Одухи повинний був через два дні вийти з с. Рудня Боровська в район Шумська для проведення диверсійних операцій на залізничних коліях Шепетівка – Тернопіль, Броди – Рівне та шосе Кременець – Рівне,

² Це припущення Л. Коробов висловив 25 березня 1943 р. у розмові з начальником Українського штабу партизанського руху Тимофієм Строкачем та його заступником Володимиром Соколовим після двомісячного перебування у Сумському партизанському з'єднанні.

³ За наказом командира ЖПЗ О. Сабурова, 17 лютого 1943 р. була сформована група об'єднаних партизанських загонів на чолі з І. Шитовим і комісаром І. Скубком. До неї увійшли партизанські загони ім. Хрущова, ім. Кірова, ім. Михайлова та «За Батьківщину» [27, с. 69].

⁴ Паролем слугували такі запитання та відповіді: «Куди йдеш? – За Случ»; «Чи батька Максима знаєш? – Знаю його батька» [45, арк. 14 зв.].

Кременець – Славута [3; 9, с. 171; 40, арк. 3]. Згідно з політичним донесенням комісара загону ім. Михайлова Гната Кузовкова за квітень 1943 р., на шляху прямування 25 лютого у с. Річечина Корецького району партизани роззброїли та знищили «штабну групу українських націоналістів-бульбівців» у складі 6 осіб. У них було взято: 1 кулемет, 5 гвинтівок, 2 пістолети, радіоприймач, друкарську машинку та штабні документи [9, с. 298; 39, арк. 95].

Т. Боровець у своїх спогадах «Армія без держави» писав, що 19 лютого у Корецьких лісах радянськими партизанами були затримані начальник його штабу Леонід Щербатюк («Зубатий»), хорунжий Михайло Рибачок («Кваша») та 8 їхніх охоронців (два з них зуміли втекти). Пароль, домовлений із загоном Д. Медведєва, тут вже не допоміг. Поліський отаман відзначав: «Большевицький відділ пробирався на диверсійну акцію зі сходу на захід і не міг себе обтяжувати жодним тягарем. Командир відділу дав наказ негайно всіх зловлених „ворогів народу“ розстріляти і продовжувати свій марш на захід». Т. Боровець хибно вважав, що саме чекісти розстріляли 8 бульбівців, після чого їх кинули у колодязь (вибратися вдалося лише Л. Щербатюку) [16, с. 241]. Він також помилився із датою на 6 днів, адже описувані події відбулися насправді 25 лютого.

Варто також звернути увагу, що Т. Боровець далі у спогадах зазначав, що «по інших районах тієї ж ночі, з 19 на 20 лютого 1943 року, большевицькі партизани пробували всюди масово вбивати наших людей, та це їм не пощастило. [...] Таким чином, від 20.2.1943 року УПА офіційно вступила у відкриту боротьбу на два фронти – проти двох соціалізмів: німецького і радянського» [16, с. 242]. Як і вище, поліський отаман помилився у датуванні на 6 днів. Очевидно, він вважав, що операція проти бульбівців у «інших районах тієї ж ночі» здійснювалася тим же загоном радянських партизанів, який знищив групу його штабовиків. Проте в дійсності цю протиповстанську операцію проводило Сумське партизанське з'єднання Сидора Ковпака, яке у середині лютого 1943 р., перебравшись через р. Прип'ять, вийшло рейдом на Рівненщину [2, с. 294; 5, с. 268 – 288]. Принагідно зазначимо, що тут кілька разів бандерівці нападали на окремих ковпаківців, а 21 лютого на Тростянецьких хуторах останнім вдалося роззброїти групу прихильників ОУН (б) [5, с. 279 – 280, 285]. У с. Збуж Костопільського району на шляху 2-го стрілецького батальйону (далі – СБ) Кульбаки стала бандерівська боївка, яка відмовилася пропускати червоних партизанів на правий берег р. Горинь. Попри те, що останні мали достатньо сил, аби розпочати бій, комісар з'єднання Семен Руднев радив відмовитися від застосування зброї [1, с. 285]. Тому до штабу з'єднання були доставлені два бандерівські парламентарі (один з яких на псевдо «Муха»), де вони запевнили, що не будуть перешкоджати руху радянських партизанів через Костопільський район [1, с. 286; 4, с. 195 – 196].

Проведення операції має також іншу передісторію. Зокрема, 22 лютого у загін НКВС СРСР «Переможці» завітав помічник С. Ковпака з розвідки підполковник Петро Вершигора, який особливо розпитував про українських націоналістів. Крім того, він за дорученням С. Ковпака запросив Д. Медведєва до свого штабу [14, с. 270; 21, с. 80]. На світанку наступного дня останній разом із начальником штабу майором Федором Пашуном у супроводі невеликої охорони вирушили у розташування Сумського з'єднання, яке розмістилося у с. Князівка (Князь село) Березненського району. Тут Д. Медведєв спільно зі штабними працівниками, командирами батальйонів і рот з'єднання С. Ковпака відсвяткував 25 річницю Дня Червоної армії [4, с. 334; 14, с. 271 – 272; 43, арк. 44]. Як відзначав начальник штабу Сумського з'єднання Григорій Базима, після застілля С. Руднев розпитував Д. Медведєва про відносини з українськими націоналістами [1, с. 288]. Останній розповів, що свого часу вів із «Бульбою» переговори та що там у нього є своя агентура [5, с. 292].

Про події 24 лютого дізнаємося зі щоденника комісара загону спецпризначення «Переможці» Сергія Стехова, який зазначив: «Медведєв доручає мені разом із Ковпаком розробити план спільного виступу проти „бульбівців“. О 17:00 я і [керівник партійного бюро загону Олександр] Лавров виїхали у Князь-Село до Сидора Артемовича [Ковпака]. У цей населений пункт прибули о 21.00. [...] Закінчили роботу пізно ввечері» [21, с. 80 – 81]. Того ж дня, як згадує помічник начальника штабу Сумського з'єднання Василь Войцехович, прибув також командир підрозділу штабної розвідки загону Д. Медведєва лейтенант Наполеон Саргсян⁵, який привіз списки «активістів січі» [5, с. 291 – 292]. Про зустріч з останнім згадував також командир розвідротти з'єднання С. Ковпака капітан Іван Бережної [2, с. 306 – 307].

⁵ В. Войцехович хибно ідентифікував Н. Саргсяна як начальника розвідки загону спецпризначення Д. Медведєва [5, с. 291].

Таким чином, отримавши від спецзагону «Переможці» докладні розвідувальні дані та спільно обговоривши план дій, командування Сумського з'єднання вирішило здійснити напад на підрозділи Т. Бульби-Боровця. Зокрема, В. Войцехович відзначав: «Вони [бульбівці. – С.А.] живуть у селах понад Случем і, хоч нам зовсім не по дорозі, Сидір Артемович [Ковпак] наказав провести операцію» [5, с. 292].

25 лютого у Сумському партизанському з'єднанні було видало наказ № 275 про початок операції з ліквідації «міцного гнізда контрреволюційної організації у[країнських] націоналістів» у селах Людвипільського району. Згідно з ним, 2-й СБ Кульбаки, вирушивши через сс. Лінчин–Михалин–Якубівка–Яцьковичі–Броніславка–Мочулянка–Глушково, мав оточити та очистити сс. Більчаки, Бистрицька Гута та х. Гурба від «контрреволюційних елементів», які зазначалися у списку⁶, що подавався. Своєю чергою, 3-й СБ Матюшенка у складі трьох рот і розвідувальної роти, рухаючись по маршруту Лінчин–Михалин–Якубівка–Яцьковичі–Немильня, отримав завдання одночасно оточити сс. Морозівка, Бистричі та Вілія. На кожне село виділялося по одній роті. На 4-й СБ Подолякова покладалося завдання очистити с. Великі Селища Людвипільського району⁷. Вихід на операцію був запланований 25 лютого о 16:00, а сама вона мала розпочатись одночасно у всіх пунктах наступного дня, о 3:30 [30, арк. 154 – 155].

Наступного дня 3-й СБ повідомляв, що, по-перше, завдання повністю невиконане із-за відсутності мостів через р. Случ, крім як до Людвиполя, куди не було ні часу, ні можливості рухатися. Здійснюючи «чистку» с. Вілія, партизани схопили у полон 8 націоналістів, які збройного опору не чинили та «„з гордістю“ сказали, що вони „бульбівці“ з групи „Кармелюка“». Червоні партизани склали на них список, роззброїли (4 гвинтівки, 2 «обрізи»), провели розмову, з якої «переконалися, що всі вони [бульбівці. – С.А.] зараз перебираються на правий берег р. Случ» [29, арк. 31; 32, арк. 85].

4-й СБ зайняв с. Великі Селища, проте націоналістів там не виявив. Партизани встановили, що шість осіб із даного села, які зазначалися у списку⁸, «належать до організації У[країнських] Н[аціоналістів]» і місяць назад зі зброєю пішли в с. Вілія, де ніби й перебували [32, арк. 86–86 зв., 88]. Своєю чергою, 2-й СБ у с. Більчаки нікого з розшуканих також не знайшов, адже, за словами місцевих, вони пішли на західний берег р. Случ [32, арк. 89–89 зв.].

Цікаво, що під час зазначеної операції розвідники 2-го СБ на х. Помири наткнулися на групу бійців 3-го СБ, яких прийняли за націоналістів, що сховалася в будинку. При спробі встановлення паролів та особи «військової людини» зав'язалася сильна стрілянина станковою та ручною зброєю, під час якої розвідники втратили свого провідника і змушені були відступити [31, арк. 41, 45–45зв.].

Отож, перша протиповстанська операція радянських партизанів на терені Волині видалася невдалою, оскільки роззброїти вдалося незначну кількість бульбівців, а розшуки інших виявилися безрезультатними. «Операція нічого не дала, – відзначав В. Войцехович, – лише батальйон Матюшенка в селі Морозівці [помилка, с. Вілія. – С.А.] затримав вісім націоналістів». Останніх після профілактичної розмови за участю С. Ковпака, С. Руднева та представника ЦК КП(б)У Івана Сиромолотного відпустили [5, с. 292 – 293]. Підтверджував цю розмову також кореспондент Л. Коробов у бесіді з начальником УШПР Т. Строкачем та його заступником В. Соколовим [43, арк. 18].

Наявні архівні документи та джерела особового походження не доводять безпосередню участь чекістів-партизанів Д. Медведєва у здійсненні операції 25 – 26 лютого. Проте, відомості про спільне її планування спецзагоном «Переможці» та Сумським партизанським з'єднанням, де-факто означає, що чекісти першими вирішили розірвати нейтралітет з УПА Б-Б. Варто також відзначити, що саме ця операція стала передумовою розірвання домовленості про ненапад між батальйоном І. Шитова та військовими підрозділами Т. Бульби-Боровця, оскільки прихильники останнього, не розібравшись у ситуації, розцінили дії партизанів С. Ковпака, а також А. Одухи за акцію бійців І. Шитова чи Д. Медведєва.

Таким чином, УПА Б-Б, можливо, не бажаючи того, першою розв'язала конфлікт із батальйоном І. Шитова. Зокрема, комісар загону спецпризначення «Переможці» С. Стехов у своєму щоденнику відзначав, що 26 лютого 1943 р. «із 12-го батальйону [І. Шитова] приїхав посильний Василь і сповістив, що за Случчю їх обстріляли „бульбівці“» [21, с. 81]. Своєю чергою, Сидір Калашников, боєць

⁶ У додатку до наказу списку немає.

⁷ У документі помилково зазначається с. «Седлиця».

⁸ Михайло Рибачок, Адам Воловодик, Михайло Михалюк, Адам Адамович Осницький, Дмитро Царук, Олександр Довмат [33, арк. 86–86 зв.].

загону ім. Хрущова, із групи об'єднаних партизанських загонів І. Шитова, зазначав, що на початку березня 1943 р. бульбівці у с. Карпилівка Рокитнівського району вбили трьох бійців диверсійної групи, яка поверталася до штабу, після підризу ешелону на залізниці Сарни – Олевськ. Шитовці зреагували на це попередженням: «Якщо будете цим займатися, село спалимо». Проте згодом бульбівці знову обстріляли диверсійну групу у Карпилівці, тому червоні партизани вирішили відповісти. «Ми пішли у село і під корінь спалили, все майно конфіскували, – згадував С. Калашников. – І з цього часу у нас із ним почалася війна» [44, арк. 5]. Партизан Олександр Глотов, який також перебував у підрозділі І. Шитова, згадував інші подробиці: «До березня м[іся]ця [1943 р.] „бульбівці“ допомагали нам. У кінці лютого м[іся]ця [1943 р.] ми отримали наказ роззброювати їх. З тих пір почалися сутички з ними» [44, арк. 29].

Підтвердженням слів останніх варто вважати звіт до командира ЖПЗ О. Сабурова від 17 березня 1943 р. У ньому зазначалося, що в результаті чотирьох бойових і господарських операцій з 14 лютого до 16 березня партизанським загonom ім. Хрущова у сс.. Карпилівка, Борове Рокитнівського району було заарештовано та роззброєно 34 «бульбівці», з яких розстріляно 20 «ворогів народів» [33, арк. 211; 34, арк. 25; 35, арк. 183].

Звичайно, початок конфлікту між бульбівцями та радянськими партизанами неодмінно мав вплинути на відносини між УПА Б-Б і загonom НКВС СРСР «Переможці». Варто згадати, що у звітному документі чекістів зазначено: «Непогані взаємовідносини з українськими націоналістами через „Т. Бульбу“ продовжувалися до січня 1943 р.». На думку автора звіту, нейтралітет зірвали 7-й батальйон Леоніда Іванова та 12-й батальйон І. Шитова із ЖПЗ, які попри те, що були поінформовані про «гру» з бульбівцями, стали на шлях активної протидії українським націоналістам [23, с. 159]. Проте, як доводить підсумковий звіт Волинського партизанського з'єднання та щоденник бойових і диверсійних дій загону ім. Леніна (7-й батальйон ЖПЗ), останній не прийняв участі в ескалації конфлікту з УПА Б-Б, коли рейдував Рівненщиною у січні – лютому 1943 р. Відомо лише, що 17 січня на одному з хуторів біля с. Ясногірка Сарненського району партизани Л. Іванова наштотхнулися на групу бульбівців, які швидко відступили [36, арк. 30; 38, арк. 48]. Що ж до батальйону І. Шитова, то свій нейтралітет з УПА Б-Б, як було показано вище, йому довелося розірвати після нападу останніх.

У той же час відповідальність за початок протистояння з радянськими партизанами Т. Боровець поклав на спецзагін «Переможці», вважаючи його «штабом всієї „радянської партизанки“». Поліський отаман вирішив, що напади та засідки проти його повстанців виконувалися за наказом чекістів і тому їм потрібно було відповідати тим же [23, с. 159].

Згідно ж із щоденником бойових і диверсійних дій загону спецпризначення під командуванням Д. Медведєва, перша сутичка з бульбівцями відбулася 5 березня 1943 р. у с. Хотинь Березненського району, де націоналісти влаштували невдалу засідку на групу чекістів на чолі з Миколою Кузнецовим («Грачовим»). Тут бульбівці втратили 9 осіб, ще 10 потрапили в полон [8, арк. 140; 37, арк. 8].

Полковник Д. Медведєв у мемуарах «Сильні духом», швидше за все, умисно не розкривав усіх обставин: «Самі націоналісти порушили договір» [14, с. 135]. З однієї сторони, саме бульбівці першими напали на спецзагін «Переможці», з іншої, допомога останнього з'єднанню С. Ковпака у плануванні операції 25 – 26 лютого спонукала повстанців Т. Бульби-Боровця влаштувати напад на чекістів, оскільки вважали їх відповідальними за цю ж операцію, а також ліквідацію штабної групи УПА Б-Б у Корецькому районі.

Увечері 7 березня, а не 8-го, як вважалося раніше, в районі Богушських хуторів Березненського району взвод чекістів на чолі з майором Володимиром Фроловим потрапив в оточення озброєних українських націоналістів. Між ними зав'язалася півторагодинна сутичка, чекістам хоч і вдалося відбитися, але вони втратили 4 особи й один отримав поранення. Цікаво, що трофеєм медведівців стала книга наказів «військової організації ОУН». У ній особливої уваги заслуговував наказ від 7 лютого 1943 р., у якому, зокрема, було вказано, що бандерівці розпочали військові дії з метою «очищення Західної України від московсько-більшовицьких і польсько-єврейських банд» [41, арк. 7 зв.].

9 березня 1943 р. група на чолі зі старшим лейтенантом Олександром Базановим у відповідь на напад бандерівців оточила їх у с. Богуші. У розвідповідомленні до І. Шитова, який дислокувався неподалік, полковник Д. Медведєв («Тимофій») повідомляв, що в результаті бою «бульбівці» втратили 40 осіб і до 50 осіб отримали поранення, тоді як у чекістів загинув лише один боєць [41, арк. 8 – 8 зв.].

Наступного дня через місцеве населення с. Балашівка Березненського району спецзагін «Переможці» отримав ультимативний лист «Окружного виконавчого комітету ОУН». У ньому чекістам

пропонувалося негайно звільнити полонених бандерівців і трьох поліцаїв, захоплених під час останнього бою. У протилежному випадку проти них розпочнуть активні дії, влаштовуючи засідки та напади на окремі партизанські групи. У листі відзначалося, що червоні партизани ведуть переговори не з бульбівцями, а з «військовим повіт[овим] організації укр[аїнських] націоналістів». Одночасно оунівці вимагали від медведівців вплинути на поляків, які повідомляли німцям про їх місце перебування [41, арк. 7–7зв.].

Відомий дослідник українського визвольного руху на Волині Ігор Марчук встановив, що на початку 1943 р. на терені Березненського району місцеву організацію ОУН очолював Леонід Борейчук («Стрибайло») та Іван Горковець («Сокира»). У березні того року «Стрибайло» вже очолював невелику боївку, яка робила засідки на німців і медведівців [13, с. 97]. За оцінками І. Марчука, перший бій вищезазначена бандерівська боївка провела з чекістами Д. Медведєва 8–9 березня у с. Богуші, втрапивши у двох сутичках не більше 36 вояків: у перший день – 26 осіб, у другий – всього 10 [13, с. 99].

Таким чином, у той час, коли протистояння між більшовицькими партизанами та бульбівцями почало розгортатися, підпілля ОУН (б) на Березнівщині прийняло рішення розпочати боротьбу з червоними партизанами, які все більше розширювали вплив і розвідувальну мережу у терені, що могло загрожувати втратою соціальної бази місцевого бандерівського підпілля. Зрештою, сутички між українськими націоналістами та загоном НКВС СРСР «Переможці» продовжувалися далі на Рокитнівщині та Березнівщині, доки 31 березня останній у результаті каральної операції гітлерівців остаточно не покинув свою базу у с. Рудня Боровська [41, арк. 25–26]. Відомо, що 25 березня на дорозі Борове – Карпилівка група чекістів наштовхнулася на засідку націоналістів. Бій медведівці завершили без втрат, а їх противник мав поранених [41, арк. 16 зв.].

Варто також згадати, що провідні дослідники діяльності Т. Бульби-Боровця та його військових підрозділів Володимир Дзьобак і Сергій Стельникович зійшлися на версії, що німці спровокували розірвання нейтралітету зі спецзагоном Д. Медведєва. Вони стверджували, що гітлерівці організували козацькі загоони з куркульського й антирадянського елемента, які під виглядом радянських партизанів напали на бульбівців, аби викликати таким чином в останніх ворожнечу до червоних партизанів [10, с. 120–121; 20, с. 197–198]. Уперше ж цю версію висловив 31 січня 1943 р. під час допиту Соловійов Володимир Філіпович⁹ (1915 р.н.) – уродженець м. Артемівськ Ворошиловградської області, інженер-геолог за професією, який працював дільничним агрономом у м. Гоща Рівненської області. Допит проводив особисто начальник 2-го відділення відділу по боротьбі з бандитизмом НКВС УРСР, капітан держбезпеки Арутюнов [28, арк. 11]. Судячи з дати протоколу, В. Соловійов не міг описувати події, які відбулися у лютому 1943 р., тому версію про німецький слід у розірванні зазначеного нейтралітету варто вважати хибною.

Відзначимо, що журналіст Іван Ольховський, підтримавши версію історика Юрія Киричука, прийшов до висновку, що нейтралітет з УПА Б-Б першими порушили у лютому 1943 р. саме бійці Д. Медведєва. Проте, І. Ольховський не обґрунтував на серйозному рівні свій висновок [15, с. 167–170].

Таким чином, нейтралітет між УПА Б-Б і загоном НКВС СРСР «Переможці» тривав майже чотири місяці, тобто з 28 жовтня 1942 р. до 25 лютого 1943 р., а домовленість про ненапад бульбівців із 12-м батальйоном ЖПЗ діяла не більше місяця й була розірвана того ж таки 25 лютого 1943 р. Опоередковано відповідальність за розірвання нейтралітету між останніми потрібно покласти на загін ім. Михайлова під командуванням А. Одухи, який знищив штабну групу бульбівців у с. Річечина, а також на Сумське партизанське з'єднання, яке провело протибульбівську операцію 25–26 лютого 1943 р. у Людвипільському районі. Де-факто, відповідальність за порушення перемир'я варто покласти також на спецзагін Д. Медведєва, командування якого допомогло Сумському партизанському з'єднанню провести операцію проти прихильників «Бульби», тим самим розкрутивши маховик протистояння між останніми та більшовицькими партизанами. Бульбівці, своєю чергою, вищезазначені протиповстанські акції розцінили як окремі чи сплановані операції загонів І. Шитова та Д. Медведєва, з якими вони домовилися про нейтралітет. Чекісти ж поклали відповідальність за розірвання останнього на радянські партизанські загоони, які діяли по сусідству, уникаючи навіть у звітних документах показу реальних причин, які призвели до початку протистояння з УПА Б-Б. У той же час бандерівське підпілля Березнівщини розпочало збройну боротьбу з «московсько-більшовицькими силами».

⁹ Приблизно з другої половини 1943 р. В. Соловійов почав очолювати підпільну організацію у м. Гоща, яка тримала зв'язок із рівненським підпіллям і загоном спецпризначення Д. Медведєва [14, с. 226–227].

Розірвання зазначеного нейтралітету прискорило ескалацію протистояння між українськими повстанцями та радянськими партизанами, оскільки останні в силу різних завдань, цілей діяльності й ідеологічних принципів не зуміли більше домовитися про тривалий нейтралітет, а обоюдопільна боротьба лише продовжувала розгойдувати ситуацію на Волині.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базима Г. Слідами великого рейду. Київ, 1988. 352 с.
2. Бережной И. Записки разведчика. Горький, 1962. 508 с.
3. Берковський Г. Славутські партизани – погляд збоку. URL : [http://www.slavuta.km.ua/index.php3?context=info&lang=U&cont=k&id_s=10&id_w=616&m\[403\]=1](http://www.slavuta.km.ua/index.php3?context=info&lang=U&cont=k&id_s=10&id_w=616&m[403]=1) (дата звернення: 24.11.2017 р.)
4. Вершигора П. Люди з чистою совістю. Київ, 1974. 568 с.
5. Войцехович В. Фронт на Поліссі. Партизанські зшитки. Київ, 1975. 430 с.
6. Голик М. Тарас Боровець – один з організаторів повстанського руху в роки Другої світової війни. *Військово-науковий вісник*. Львів, 2008. Вип. 10. С. 14 – 22.
7. Гречко А. Дорогою доблесті, дорогою слави. *Червоний прапор* (Рівне). 1982. 15 вересня. С. 4.
8. Державний архів Рівненської області. Ф. 4054. Оп.1. Спр. 161. 161 арк.
9. Джерела до історії партизанського з'єднання ім. Михайлова. Збірник документів / Упоряд., передмова та коментарі В. Берковського. Київ; Хмельницький, 2015. 440 с.
10. Дзьобак В. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941 – 1944 рр.). Київ, 2002. 260 с.
11. Кондратюк К. Радянський партизанський рух на Волині. *Волинь у Другій світовій війні. Збірник наукових та публіцистичних статей* / Гол. ред та упоряд. М. Кучерепа. Луцьк, 2005. С. 36 – 52.
12. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж ; Нью-Йорк; Львів, 1993. 659 с.
13. Марчук І. Епізоди повстанського руху на Березнівщині. *Літопис Березнівщини. Наукові записки Березнівського краєзнавчого музею. Випуск І*. Рівне, 2011. С. 97 – 118.
14. Медведев Д. Сильные духом. Київ, 1981. 467 с.
15. Ольховський І. Засновник УПА (1941 – 1943). Сторінки непрочитаного життєпису Тараса Бульби-Боровця. Київ, 2015. 336 с.
16. Отаман Тарас Бульба Боровець. Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху. Спогади. Вінніпег, 1981. 327 с.
17. Рівненський обласний краєзнавчий музей (РОКМ), С-III, П-5, Я-1. Папка № 1.
18. РОКМ. С.III, П-5, Я-1. Папка № 5. 144 арк.
19. Собесяк Ю., Егоров Р. Земля горит / Сокр. пер. с польского В. Киселева и Л. Кашкуровича. Москва, 1965. 404 с.
20. Стельникович С. Український національний рух опору Тараса Бульби-Боровця : історичний нарис. Житомир, 2010. 392 с.
21. Стехов С. Загін особливого призначення / Літ. запис щоденника та «Слово про Стехова» Г. Ляшука. Київ, 1979. 157 с.
22. «...Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников...». Красные партизаны Украины, 1941 – 1944 : малоизученные страницы истории. Документы и материалы / Авт. сост.: А. Гогун, А. Кентий. Київ, 2006. 430 с.
23. Тарас Бульба Боровець. Документи. Статті. Листи / За заг. ред. : В. Сергійчука. Київ, 2011. 816 с.
24. Трофимович В. Створення Української повстанської армії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Острог, 2013. Вип. 20. С. 12 – 21.
25. Трофимович В., Сухих А. Боротьба за терени впливу між рівненськими радянськими партизанськими з'єднаннями й УПА (1943 – 1944 рр.). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2017. Вип. 27. С. 135 – 150.
26. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941 – 1945 рр.) : Наук. – довід. видання / Авт.-упоряд.: О. Бажан, А. Кентій, В. Лозинський та ін. Київ, 2001. 319 с.
27. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 22. Спр. 175. 179 арк.
28. ЦДАГО України. Ф. 57. Оп. 4. Спр. 351. 83 арк.
29. ЦДАГО України. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 1. 91 арк.
30. ЦДАГО України. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 14. 323 арк.
31. ЦДАГО України. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 63. 167 арк.
32. ЦДАГО України. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 74. 96 арк.
33. ЦДАГО України. Ф. 65. Оп. 1. Спр. 1. 300 арк.
34. ЦДАГО України. Ф. 65. Оп. 1. Спр. 17. 149 арк.
35. ЦДАГО України. Ф. 65. Оп. 1. Спр. 26. 240 арк.
36. ЦДАГО України. Ф. 65. Оп. 1. Спр. 105. 176 арк.
37. ЦДАГО України. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 11. 28 арк.
38. ЦДАГО України. Ф. 73. Оп. 1. Спр. 1. 253 арк.
39. ЦДАГО України. Ф. 96. Оп. 1. Спр. 1. 509 арк.
40. ЦДАГО України. Ф. 96. Оп. 1. Спр. 67. 166 арк.
41. ЦДАГО України. Ф. 105. Оп. 1. Спр. 23. 117 арк.
42. ЦДАГО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 378. 10 арк.
43. ЦДАГО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 51. 46 арк.
44. ЦДАГО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 56. 241 арк.